

Autor: Jordina Estopa Masdeu

Títol: *Llosa pavimental de Eliarda abadessa de Vallbona de les Monges a la Sala Capitular del Monestir c.1258*

Fitxa per a l'Exposició Virtual **Paisatges d'espiritualitat religiosa. Espais i pràctiques s. XII-XVI**. L'Exposició analitza, a través d'objectes religiosos (llibres, retaules, documents, talles, etc.), el seu context espacial i performatiu i les pràctiques litúrgiques, mistagògiques, devocionals o de memòria a ells associades.

<http://www.ub.edu/proyectopaisajes/index.php/ca/experiencies/exposicio-virtual>

Objecte: Llosa pavimental de Eliarda abadessa de Vallbona de les Monges
https://ca.wikipedia.org/wiki/Eliarda_d%27Anglesola#/media/File:Vallbona_de_les_Monjes-PM_18865.jpg

Data de finalització de la fitxa: 2017

Breu descripció:

Llosa pavimental de 90x180 cm. on s'hi representa a la que va ser abadessa de Vallbona de les Monges entre 1246 i 1258 Eliarda d'Anglesola. Aquesta apareix vestida amb un hàbit airós, amb la mà esquerra subjecta un llibre i amb la dreta el bàcul pastoral. Se la representa amb corona i al seu costat esquerra hi trobem tres lliris i un angelet amb una clau. A la part superior del cap hi veiem un altre angelet. Finalment, veiem representats quatre escuts heràldics situats damunt les seves espatlles i uns altres tres als seus peus.

Assaig sobre el seu context espacial i performatiu:

Llosa pavimental on s'hi representa a la que va ser abadessa de Vallbona de les Monges entre 1246 i 1258 Eliarda d'Anglesola. Aquesta apareix vestida amb un hàbit airós, amb la mà esquerra subjecta un llibre i amb la dreta el bàcul pastoral. Se la representa amb corona i al seu costat esquerra hi trobem tres lliris i un angelet amb una clau. A la part superior del cap hi veiem un altre angelet. Finalment, veiem representats quatre escuts heràldics situats damunt les seves espatlles i uns altres tres als seus peus. Abans d'anar a Vallbona, Eliarda d'Anglesola va ser abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, concretament des del 1243 al 1245. El 1245 passa a ser l'abadessa de Vallbona de les Monges, sent primera abadessa del monestir procedent de la família Anglesola. Contemporània a Jaume I, va rebre del rei tot un seguit de drets feudals i de rendes que la van convertir en una important senyora feudal.

La làpida ens remet a les pràctiques funeràries i de construcció de la memòria als monestirs cistercencs. Quan una abadessa moria el seu cos era rentat al lloc conegut amb el nom de "el raig", i es col·locava el seu cadàver en un túmul, vora la reixa del cor. Se li posava el bàcul dret als peus i els segells del monestir, gravats sobre negre, eren adherits a les portes del cenobi, en senyal de dol. Eren enviats avisos als batlles de la bora i la priora claustral quedava *ipso facto* convertida en presidenta de la comunitat, per tots els efectes. Abans de procedir a enterrar-la, reunits els batlles a

l'entorn del túmul, amb el procurador general, declaraven tots junts en veu alta que coneixien l'abadessa difunta – moment en el que pronunciaven el seu nom –, que l'havien cridada tres vegades i, veient que no contestava, manifestaven que era morta i en donaven públic testimoni. A continuació aixecaven l'acta de l'òbit (Piquer i Jover 1990, p. 30). Les mostres d'art funerari del monestir de Vallbona de les Monges es troben en diferents zones del cenobi: a la plaça de l'església – que era l'antic cementiri del monestir –; al claustre, que conté cinc lloses sepulcralcs corresponents a abadesses i un elevat nombre de làpides sense cap tret artístic distintiu; a la sala capitular i al cor. Són moltes les abadesses enterrades a la sala capitular de Vallbona, moltes d'elles sense llosa distintiva, per això els cairons estan tant trossejats. No és aquest el cas, però, d'Eliarda d'Anglasola. La seva és la llosa que es troba més propera a la porta que connecta amb l'interior de l'església, al braç esquerra del transsepte (fig.2). De les dotze lloses que trobem a la sala capitular, les d'Eliarda d'Anglasola i d'Elisenda de Copons – a la seva dreta – són les úniques que mostren la representació humana de les difuntes, mentre que en les següents es dona protagonisme a la simbologia heràldica i religiosa, destacant la presència reiterada del bàcul abacial. El bàcul és el símbol de l'autoritat i la jurisdicció episcopal. En la benedicció de l'abadessa, el bàcul és la segona ensenya que el bisbe li dona. Per distingir-lo del bàcul episcopal, se li penja un vel – *panisellus* – del nus. El bàcul és el signe característic de l'abadessa i l'usa en actes litúrgics.

La sala capitular oferia la funció de ser punt de reunió per a la comunitat, amb l'abadessa – en aquest cas – per fer el capítol, és a dir, per recordar les escriptures de la regla adoptada – la de Sant Benet en el cas de Vallbona –, conversar sobre assumptes relatius al monestir i els seus habitants i, a més, era on s'escollia l'abadessa del cenobi. Les reunions es feien generalment després de missa, al matí, a prima. Les monges s'asseien al llarg dels murs seguint un rigorós ordre d'antiguitat. S'acabava l'acte amb la confessió pública de les monges que desitjaven acusar-se a elles mateixes de les faltes comeses o bé denunciar alguna altra companya; en aquest cas se n'havia d'ometre el nom. De fet, actualment la sala capitular encara es segueix utilitzant com a tal per les vuit monges que encara resideixen en el monestir. Així doncs veiem la sala capitular com un punt de trobada per a totes les monges, un lloc de posada en comú de diverses qüestions. Fer-ho en presència de dotze lloses d'antigues abadesses aporta solemnitat tant a l'espai com al propi acte del capítol. No es troben en un lloc de pas, sinó en un espai d'una funcionalitat molt específica. La col·locació de les seves lloses sepulcralcs en aquest indret pot respondre a diferents motius: cal centrar-se, primer de tot, en el propi fet de col·locar una llosa decorada sobre la tomba de la difunta. Tant si es fa representant-la, com en el cas d'Eliarda, com si es fa a través de símbols heràldics, el bàcul abacial o inscripcions. La idea és la mateixa. És un acte de construcció de memòria, de record vers el personatge enterrat. Les dotze làpides no es poden entendre com elements individuals, sinó com un conjunt íntimament relacionat de memòria col·lectiva comunitària. Eliarda i les altres difuntes formen part d'una genealogia, d'un abaciologi que les làpides i les pràctiques devocionals ajuden a teixir. Un altre motiu seria el de la possibilitat d'una funció commemorativa davant la tasca que elles un dia van realitzar – el capítol –, o fins i tot de conscienciar a les pròpies monges de la sempre present possibilitat de la mort, de tenir present que aquelles

allí enterrades van ser un dia una d'elles, que van viure en el mateix indret. Cal tenir present la funció mediadora del monestir entre la terra i el més enllà; així, al tenir-les presents la comunitat ora per elles.

La forma en la que ens presenten a l'abadessa Eliarda d'Anglesola, però, és del tot interessant, sobretot si ho comparem amb les altres lloses, i especialment apreciem una gran distància amb la d'Elisenda de Copons que, com hem dit, també rep una representació humana. Eliarda és representada com a figura jacent i esculpida en pedra a mig relleu i amb la mà esquerra subjecta la regla benedictina (Piquer i Jover 1990, p.25), símbol de la seva missió doctrinal com a directora del cenobi. Cal dir que malgrat ser molt important, aquest distintiu no és habitual en les representacions; i amb la mà dreta subjecta el bàcul pastoral, símbol de l'autoritat i de la jurisdicció, que per diferenciar-lo de l'episcopal, es guarneix amb el *panisellus*. Un altre dels trets característics de la llosa és el fet que l'abadessa és representada coronada, com a símbol del seu poder espiritual i de la reialesa immaterial. No es coneix cap representació d'una abadessa mitrada al nostre país (Piquer i Jover 1990, p. 26), però sembla que en alguns casos la mitra fou substituïda per una corona, similar a la que porten els bisbes orientals, com la llueix Eliarda a la llosa. Al costat esquerre de la figura hi ha representats tres lliris, símbols de la puresa, i un angelet que subjecta una clau, símbol d'una cerimònia vallbonina anomenada "el cabasset de les claus", durant la qual la nova abadessa obria i tancava la porta del monestir acompanyada de les dues monges més ancianes com a representació del poder del cenobi que se li lliurava amb el nomenament (Piquer i Jover 1990, p. 25). A la part superior del cap hi podem apreciar un altre angelet tot simbolitzant la custòdia. A més, quatre escuts heràldics són representats damunt les espatlles de l'abadessa i uns altres tres romanen als seus peus. Finalment, el relleu de la llosa ens permet apreciar que anava vestida amb un hàbit de volum airós que ens evoca més a una princesa que a l'abillament d'una monja (fig.1). A Eliarda se'ns la representa de manera majestàtica, com a una reina espiritual, pura – com indiquen els lliris – però també de gran saber i jurisprudència – bàcul i llibre de les Regles de Sant Benet. L'acompanyen fins a set escuts heràldics dels Anglassola, decorats amb cenyidors dentats. No hem de perdre de vista la importància que va suposar la figura d'Eliarda durant el seu abadiat en el sí del monestir. Els contactes reials, ja presents amb la seva fundació, van esdevenir molt més estrets en temps d'Eliarda, doncs Jaume I atorgà al monestir els delmes de les terres i viles de Serral, Cabra, Conesa, Forès, Anguera i Vetulà, així com la donació dels dret del mercat de Montblanc durant el seu abadiat, esdevenint tota una senyora feudal i realitzant el cobrament d'impostos i les explotacions al voltant del propi monestir, que afavoriren a l'enriquiment del cenobi.

Des del punt de vista espiritual, l'abadessa és mare i mestra. Ella no té la comesa de legislar, sinó d'ésser la guardiana de la Regla. Hi ha una regla escrita segons sant Benet i una regla viva encarnada en la conducta de l'abadessa (Piquer i Jover 1990, p. 22). L'abadessa serà prudent i equànime, barrejarà la severitat amb la dolçor, els sentiments d'exigència amb l'afecte tendre d'una mare de família. Haurà de respondre a totes les ànimes confiades a la seva sol·licitud.

D'aquesta manera, podem entendre la peça que ens ocupa sota un ús performatiu de memòria, d'advertència i record en un espai de reunió com era - i segueix sent - la sala capitular, un punt de confluència i de lectura de

la norma. A més, cal tenir present el sentit simbòlic de la mateixa abadessa, la mare i mestra que duu cura de la formació de les deixebles i govern de les ànimes i, per tant, ha d'aplicar les regles del discerniment dels esperits; explorarà les vocacions i coneixerà els mòbils del cor de cada monja. Així doncs, la peça és molt més que una llosa sepulcral, doncs les abadesses enterrades en aquest lloc aporten la solemnitat i la legitimació simbòlica que l'indret mereix a través d'una acurada iconografia, d'un simbolisme, d'una espiritualitat inherent en les pròpies lloses que traspuen saber i coneixement a l'espai performatiu.

Bibliografía:

ALTARRIBA, Emília; BALUJA, Josep. L'Ordre del Cister a la Catalunya Nova. Caixa Tarragona. Barcelona, 1990.

ECO, Umberto. Arte y belleza en la estética medieval. Penguin Random House Grupo Editorial. Barcelona, 2015.

GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel; SESMA MUÑOZ, José Ángel. Manual de Historia Medieval. Alianza Editorial. Madrid, 2008

PIQUER I JOVER, Josep Joan; Abaciologi de Vallbona (1153-1990). Fundació d'Història de l'Art Roger de Belfort. Santes Creus, 1990.

PIQUER I JOVER, Josep Joan; "Etapas progresivas de la vida cisterciense. Ensayo sobre liturgia y usos de los monasterios de monjas" a Analecta Sacra Tarraconensia: revista de ciencias histórico-eclesiásticas Vol.40. Biblioteca Balmes. Barcelona, 1967.

PIQUER I JOVER, Josep Joan; Santa Maria de Vallbona. Biblioteca Pública Municipal de Bellpuig i Comunitat de Santa Maria de Vallbona. Bellpuig, 1974.

VAUCHEZ, André. La espiritualidad del occidente medieval (siglos VIII-XII). Ediciones Cátedra. Madrid, 1985.